

Jelen lenni Itáliában

– beszélgetés Csorba Lászlóval, a Római Magyar Akadémia igazgatójával –

Fotó: Csorba Vera

– Miben látja a Római Magyar Akadémia szerepét és jelentőségét az olasz–magyar kapcsolatokban?

– Az utóbbi száz év magyar–olasz kapcsolatai elképzelhetetlenek az Akadémia nélkül, amely minden szinten jelen van. Mint amikor az ember egy parkban sétál, ahol az ösvények mindig ugyanahhoz a szép tisztáshoz, az ott álló szép szökőkúthoz vezetnek... Az Akadémia olyan pont, ahol szellemi energiák és hivatali eszközök egyaránt koncentrálnak. Tág hatókörét részben a múltja magyarázza. Egy olyan történeti kutatóintézetből fejlődött ki, amelynek célja a Vatikáni Levéltárban található magyar források feltárása volt, hiszen a magyar középkor emlékei, mint tudjuk, javarészt elpusztultak. Fraknoi Vilmos történész-püspök és nemzedéktársai az 1880-as években rájöttek arra, hogy vannak olyan levéltárak Európában, ahol az ottani forrásokban megmaradtak a magyar múlt egykori emlékei, és ezeket rekonstruálni lehet. Így indult ez a gyönyörű tudományos program, amelyet aztán átvett a magyar állam.

Az első világháború után az Akadémia egy újabb nagy koncepció része lett, amelynek már alapvetően politikai és gazdasági vonatkozásai voltak. A világháborúban vesztes, elszigetelt Magyarországnak sikerült találnia egy olyan győztest, amely érdekelt volt a békerendszer megváltoztatásában. Olaszország egyrészt elégedetlen volt a Párizs környéki békékkel, másrészt Jugoszlávia neki is revíziós ellenfele volt, ezért várható volt, hogy segít majd a magyaroknak legális úton keresni a revízió lehetőségét. Az 1927-es magyar–olasz

tárgyalások során, Bethlen István gróf és Benito Mussolini, a két miniszterelnök, abban is megállapodtak, hogy segíteni kell a két ország kulturális közeledését. Ennek részleteit Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter, munkatársai közül pedig elsősorban Gerevich Tibor dolgozta ki. (Itt említem meg, hogy a neves művészettörténész professzor emléktábláját a múlt héten lepleztük le az Akadémia Palazzinájának falán.) Ezek a politikusok jól tudták, hogy az erőteljes politikai és gazdasági barátkozás csak akkor lesz hatékony, ha az kulturális együttműködéssel is párosul. Ebben nyilván a kor nevezetes kultúrfőlény-elmélete is szerepet játszott, amely szerint Magyarország szellemi, kulturális, oktatási és tudományos fejlődése lehet a revíziós politika legjobb bázisa, mert nyilvánvalóvá teszi a Nyugat számára azt, hogy a békeszerződések során elkövetett igazságtalanságokat orvosolni kell.

Vásároltak tehát egy gyönyörű palotát Rómában, hogy a magyar oktatásnak, tudománynak és kultúrának

Fraknoi Vilmos történész-püspök

Gróf Klebelsberg Kuno

Gerevich Tibor, a Római Magyar Akadémia első igazgatója

otthona legyen az Örök Városban. Mindmáig ez a székhelyünk, a Palazzo Falconieri. Kezdetben különböző osztályok működtek: a már említett Fraknoi-féle Történeti Intézet, azután egy, a felsőfokú papképzést szolgáló részleg (ez később önállósult Pápai Magyar Egyházi Intézet néven), továbbá a művészeti ösztöndíjas osztály, az úgynevezett Római Iskola, amelynek elsődleges célja a magyar egyházművészet megújítása volt. De jöttek tanárok, italianisták és a nyelvoktatás szakemberei is szép számmal.

Hogyan kapcsolódik tehát már a kezdetektől fogva az olasz kulturális élethez a Római Magyar Akadémia? Van tudó-

mányos profilja, amely a hagyományos, klasszikus római tudományokra vonatkozik (történelemre, művészettörténetre, régészetre): kutatás és szoros kapcsolatok a római társintézetekkel. De van – modern szóval – művészeti „menedzser” tevékenysége is, hiszen mi másnak tekinthető a korabeli magyar művészet megújítását célzó ösztöndíjas program, amelynek eredményeit az Akadémia kezdettől fogva igyekezett megmutatni Rómában? Eleinte még csak évente egy-egy kiállításon, de ennek olyan nagy jelentősége volt, hogy még az olasz király, III. Viktor Emanuel is mindig meglátogatta. Ám ha ő megnézte, akkor Mussolininek is meg kellett tekintenie! Bájós anekdota őrzi ennek emlékét. Egy ilyen alkalommal a Duce megállt az egyik képnél, és azt mondta: „Ez tetszik nekem, megveszem!” Mire a szárnysegéd odahajolt a füléhez, és azt súgta: „De miniszterelnök úr, ez valószínűleg udvariatlanság lenne a többi művésszel szemben...” – „Igen? – felelte Mussolini. – Akkor az összes képet megveszem!” Ez a pompás anyag ma is ott lehet valahol a Galleria d'Arte Moderna raktáraiban – szép doktori téma lenne a fiatal művészettörténészeknek megtalálni az ösztöndíjas elődök akkori munkásságának dokumentumait.

A háborús évek zűrzavara után, a negyvenes évek második felében Kardos Tibor igazgatása alatt ezek az akadémiai osztályok már nem működtek önállóan, az igazgató mindig az adott körülményekhez igazodva foglalkozott hol a tudományos, hol a képzőművészeti, hol pedig a koncert- és irodalmi programok szervezésével. Ebben az időben ugyanis a Magyar Akadémiának már rendszeresen voltak irodalmi estjei és koncertprogramjai is, amelyek részévé váltak az olasz főváros kulturális életnek.

Azután jött a sztálinista pártállami fordulat: az Akadémia eredeti funkcióját felszámolták, és ehelyett az erőteljes politikai propaganda szócsöve lett. Ennek célja a szocializmus és a kommunizmus „építésének” propagálása volt, főleg filmvetítéseken és faliújság-kiállításokon keresztül. Ez az irányvonal az 1956-os forradalom után változott meg. A kádári Magyarország vezetői ugyanis felismerték, hogy a szocializmusnak sokkal jobb reklám, ha nem az öt éves terv legújabb eredményeit mutatják be egy ócska

Gróf Bethlen István és felesége megérkezik Rómába

plakáton, hanem mondjuk Fischer Annie ad egy koncertet, vagy Borsos Miklós műveit állítják ki. Hiszen ahol a művészek szabadon alkothatnak, ott nyilván szabadság van, egy fejlődő és gazdag társadalom! Ebben az időben hatalmas baloldali tömegek éltek Olaszországban, amelyek erősen vágyakoztak arra, hogy a létező szocializmus világáról minél pozitívabban visszajelzést, információt kapjanak, hiszen ez egyben saját politikájuk számára is távlatokat jelentett. A kultúrának ugyanakkor van egy relatív önállósága, és alkotni azért az elnyomás idején is lehet valamennyire, ha erős korlátok között is. A kulturális értékek tehát a diktatúra ellenére, önmagukban is gyarapították az olasz–magyar kapcsolatokat. Ekkor vált a Római Magyar Akadémia az olasz kulturális élet „mindennapi” szereplőjévé, a hatóságok és a civil szervezetek elfogadott és megbecsült partnerévé – természetesen bizonyos politikai fenntartásokkal. Ez utóbbiak is megszűntek azután 1989-től.

Elmondhatjuk tehát, hogy az 1880–90-es évektől kezdve éppen száz éven keresztül, a rendszerváltozásig a Magyar Akadémia még a legsötétebb politikai viszonyok között is folyamatosan közvetítette, bemutatta a magyar kulturális és tudományos értékeket. A rendszerváltozás után így teljesen egyértelmű volt, hogy nem szabad megszüntetni a kulturális tevékenységet csak azért, mert korábban manipulálták – már csak azért sem, mert éppen ez a fajta kulturális aktivitás a kilencvenes évektől különösen népszerűvé kezdett válni szerte a nagyvilágban, mint a politika és a gazdaság méltó partnere. „Csak” arra kellett ügyelni, hogy immár ne legyenek politikai előítéletek, és a magyar kultúra egészét mindenoldalúan mutassuk be az olasz közönségnek.

A Római Magyar Akadémia nemcsak Rómában, hanem az egész Appennin-félszigeten megpróbál működni, jelen lenni. Olaszország sok-központú világ, így vannak városok, amelyek közép-európai szemmel esetleg „vidékiek” tűnhetnek, ám a maguk módján ugyanolyan jelentős települések, mint maga Róma. Történelmük folytán ugyanis ezek sok évszázadon át önálló államok központjai voltak, és önálló kulturális súlyuk van a világban. Ha Velencében, Firenzében vagy Milánóban rendezünk egy kiállítást, az ugyanolyan jelentőségű, mint ha Rómában rendeznénk. Olaszországban tehát nagyon erős a regionalizmus, a központi kormányzat – különösen kulturális területen – csak néhány kiemelt intézménnyel foglalkozik, mindent helyi szinten kell elintézni. Ha tehát igazi sikert akarunk elérni, akkor mindig mindent újra kell kezdeni, még a legapróbb helyszínen is.

A Palazzo Falconieri a Via Giulían

Van egy klasszikus dilemma, amelyről ma sokat vitatkoznak: melyik a jó kulturális expanziós módszer? Az, ha szerzünk egy gyönyörű épületet, ahova megpróbáljuk becsábítani az embereket – vagy fordítva: ha működtetünk egy kis irodát, és onnan dinamikus jelenünk meg a legkülönbözőbb helyszíneken? A válasz az, hogy mind a két módszer jó, és ostobaság csak az egyiket támogatni a másik ellenében. Mindig az adott körülményekhez, az adott helyszínhez kell igazodni.

Rómában adott a helyzet: az, hogy a hús legszebb római palota egyike, a Palazzo Falconieri a magyar állam birtokában van, presztízst ad nekünk, irigyelnek érte, és be akarnak jönni hozzánk. A sok példa közül egy: a legnagyobb római fesztivál, a ROMAEUROPA minden évben bombáz minket, hogy bizonyos programjait nálunk rendezhesse, mert számukra is nagy tekintély, vonzerő, hogy bejöhetnek az épületünkbe. Ez természetesen nagyon hasznos és sikeres együttműködést eredményez. Ugyanakkor egy gyönyörű, gazdag épületbe be is lehet szorulni. Az ember úgy érezheti, hogy a világ közepén üldögél, és nem teszi ki a lábát, illetve megelégszik akkora publikummal, amekkora magától betéved. Ez jellegzetes hiba, amit nem szabad elkövetni.

A palota belső homlokzata a loggiával

Számos példával illusztráltam a válaszom, de a lényeg rövid: a Magyar Akadémia kulturális és tudományos jelenléte Itáliában és Rómában száz év alatt alakult ki, szorosan beágyazva e végtelenül gazdag kultúrájú ország mindennapjaiba – ebből következik kulcsszerepünk a magyar–olasz kulturális kapcsolatokban.

– *Az uniós csatlakozás és a kelet-közép európai országokon végigsöprő belső zűrzavarok után milyen lehetőség van a két ország, a két kultúra együttműködésére? Van-e lehetőség együttes fellépésre, vagy megmaradunk annál, hogy megmutatjuk egymásnak, kik vagyunk?*

– Napi tapasztalatom, hogy szerencsére nagyon sok lehetőség van az együttműködésre. Sőt, már az említett feladatot is, azt, hogy megmutatjuk egymásnak, kik vagyunk, érdemes eleve együttműködésben megvalósítani. Igen eredményes például a „terület reklámért” módszer: együtt állítunk ki olasz és magyar alkotókat, amikor a mi művésziünk ugyan a kiállítóterületnek csupán a felén mutatkozhat meg, ám cserében megkapja az olasz partner sajtónyilvánosságát is, amit enélkül nagyon nehéz, vagy talán lehetetlen lenne megszerezni. A lehetőségek ugyanakkor mindig döntően függenek attól, amit úgy nevezhet-

nénk, hogy mennyire fontos éppen az egyik ország a másiknak. Ez érzékeny dolog, és viszonylag gyorsan változhat.

Ma például a munkánkat alapvetően befolyásolja az a tény, hogy Magyarország elveszítette a rendszer-változás idején még meglevő érdekességét, amely abból származott, hogy a lebomló szovjet birodalom romjain elsőként állt talpra. Tanulságos összehasonlítni az intézet mai látogatottságát a kilencvenes évek elejével. Ugyanolyan jellegű rendezvényekre ma jelentősen kevesebben jönnek el – mert Magyarország ma egyszerűen kevésbé érdekes egy átlagolasznak, mint a Fal lebomlásának éveiben.

A fenti tényből másféle együttműködési kényszer is következik. Mert ha egy-egy kis ország nem is, de a tágabb haza, Közép-Európa még Rómából nézve is érdekes és izgalmas világ. Az ő szemükben mi sokkal közelebb vagyunk egymáshoz, csehek, szlovákok, lengyelek, románok, magyarok, osztrákok, szlovének, mint ahogy azt esetleg gondoljuk magunkról. Minden olyan rendezvény, amelyben együttműködünk a közép-európai országokkal, sokkal sikeresebb, mint ha önmagunkban jelenünk meg. November második hetében a V4 soros elnöke, Szlovákia vezetésével megszerveztük *A visegrádi országok kulturális hete Rómában* című rendezvényt, amelynek programjaira nagyon sokan eljöttek. A Quirinalében (az állam-

Díszítés a palota kapuján

elnöki palotában), olyan dzsesszegyüttes játszott, amelynek négy tagja a négy visegrádi országból jött. De nagyon jól sikerült nálunk Krzysztof Duckinak, a Budapesten élő kiváló lengyel grafikusnak a plakátkiállítása is. Októberben pedig szlovák–magyar jószomszédsági koncertet rendeztünk Eugen Prachác, a kiváló pozsonyi csellista és Baráth András, a Zeneakadémia zongoratanára részvételével. És a sort még folytathatnánk.

A közép-európai együttműködés élénk figyelmet kelt a római közönség körében. Az ellentéteinket nem szeretik – azt a kellemetlen érzést erősíthetik ugyanis, hogy az unió fejlődése és tárgulása csak bajokat és gondokat hozott. Viszont messzemenően honorálják, ha valamiben egyetértünk, együttműködünk, és valamilyen közös eredményt mutatunk fel.

A kulturális jelenlétnek elsődrendű politikai és gazdasági jelentősége van, hiszen leginkább általa tehetjük ismertté országunkat. Szimpátiát kell kelteni a legkülönbözőbb rétegekben, a calabriai parasztasszonytól kezdve a római pápáig. A kérdés csak az, hogy az anyagi és szellemi energiákat hogyan csoportosítjuk, hol és mikor tudjuk megragadni az alkalmat, hogy ezt a figyelmet felkeltsük. Vannak tudományos rendezvények, amelyekre csak néhányan jönnek el, de akik ott vannak, azok a véleményformáló elit hangadó tagjai. A tudományos, illetve egyetemi elit pedig szoros kapcsolatban áll a politikai elittel.

– *Mi a hagyományok jelentősége napjainkban? Mi az, amit érdemes kiemelni, amit érdemes tanítani?*

– A hagyományok hihetetlenül fontosak a közös nyelv kialakításában. Mindenfajta kapcsolat kezdetekor a legelső téma a két ország közös múltja. Aki a Palazzo Falconieribe lép, s meglátja Borromini mester műveit, azt kérdezi, hogy kerülnek ide a magyarok, hogy is van ez? Ha egy ismeretlen olasszal beszélgetni kezdünk, a harmadik mondat gyakran már az, hogy „Bozsik, Puskás, Hidegkúti”.

Parnasszus. Borromini stukkójával keretezett freskó

A hagyományörzés szempontjából nagyon fontos a magyar emlékek nyilvánvalóvá tétele, kezelése, mert általuk is válik fokozatosan nyilvánvalóvá az olaszok számára, hogy a magyarok itáliai jelenléte egyben az ő kultúrájuknak is részét képezi. Türr István garibaldista tábornok szobra ott áll a római Gianicolo dombján – látszik az utcánk végéből. Winkler Lajos, a kiváló velencei legionárius gyönyörű bronzbarna képével mosolyog a Szent Márk tér látogatóira... és így tovább. Ezeket az emlékeket gyarapítani is érdemes, vagyis megjelölni további, magyar szempontból érdekes helyszíneket. Legutóbbi sikerünk, hogy a salernói öböl pálmás sétányának egy különösen szép pontján – az Oktatási és Kulturális Minisztérium támogatásával – felállítottuk Márai Sándor bronz szobrát, Gulyás Gyula alkotását. A szép szoborportrét Hiller István miniszter avatta fel, méltatva a nagy író kapcsolatát a száműzöttnek otthont adó várossal.

A palota kertje

Kilátás a Borromini-loggia tetejéről Rómára

Másfelől a magyar hagyományok egyben bizonyos kapcsolatrendszereket is jelentenek, amelyek látszólag nem hoznak sokat, sőt pénzbe kerülnek. Magyarországnak számos olyan szimpatizánsa van, akikkel foglalkozni kell, akik létrehozhatnak irodalmi és művészeti alkotásokat, amelyeket be kell mutatni. Nemcsak azt a népzenei koncertet kell megrendezni, amelyre eljön négyezer ember, hanem szerepeltetni kell azt a helyes vidéki tanítót is, aki lefordított egy magyar verset. Mert senki, aki magyar–olasz kapcsolatokkal foglalkozik, nem engedheti meg magának, hogy ezeket a szálakat pusztán anyagi okokból elvágja azzal, hogy csak keveseket érdekelnek, és ilyen módon szétszakítja a kulturális–szellemi hajszálgyökerek érintkezéseit. Ha a kis rendezvényeket megöljük, az emberi kapcsolatok hálóját, továbbgyűrűzéseit, láncolatait öljük meg. Nem kell sajnálni rájuk a pénzt, mert a folyamatos kulturális párbeszéd a gazdaságban és politikában mindig megtérül, sőt gyümölcsözők.

Az is klasszikus vitakérdés a kulturális diplomáciában, hogy melyik rendezvénytípus mozgatja meg

Ismeretlen alkotó műve az Akadémia kertjében

jobban a célba vett közönséget. Az, amelyik sok aprólékos munkával, sok kis helyi rendezvénnyel próbál eredményeket elérni, vagy amelyik egy-egy hatalmas „durranástól”, látványos akciótól vár átütő sikert? Itt megint az a válasz, hogy mind a kettő jó, mert nem helyettesíthetik egymást. Egy nagy kulturális évadot nem lehetne megszervezni, ha nem léteznének azok a korábbi kapcsolatok, amelyeket a napi aprómunka alakít ki.

Olasz viszonylatban ilyen nagy, átfogó programsorozatot legutóbb 2004 nyarán rendeztünk Velenében, amikor Magyarország volt a fő vendég azon a kulturális fesztiválon, amelyet a „tenger királynője” legjelentősebb vallási ünnepéhez, a Redentórhoz kapcsolódva szerveztek. Nos, a mozgalmas és látványos ünnepet megelőző héten remek magyar színházi, zenei, irodalmi és képzőművészeti programokat hoztunk – a Hungarofest szervezésében – a város leglátogatottabb helyszíneire. A következő komolyabb megjelenésünk pedig 2008-ban lesz, amikor a kulturális minisztérium idehaza és külföldön megrendezi *A magyar reneszánsz éve* című programsorozatot. Ennek nyilván Olaszország lesz az egyik legfontosabb külföldi partnere. A történelmi örökséget és a modern művészeteket egyaránt mozgósító események itáliai vonatkozásairól annyit már tudhatunk, hogy Nápoly és Firenze egyaránt partner lesz a megvalósításban. Budapesten, a Szépművészeti Múzeumban nyílik meg *A Mediciek kora* című kiállítás, míg a Magyar Nemzeti Galéria, az Országos Széchényi Könyvtár és a Budapesti Történelmi Múzeum közös Mátyás király-kiállítását Nápoly is fogadná.

– *Ebben a reneszánsz évben benne lesznek a szlovákok, románok, osztrákok is?*

– Nyilván, hiszen a magyar reneszánsz közép-európai kapcsolatai, a sokszoros kölcsönhatások közismertek. De ennek részleteit a program otthoni felelősei ismerik. Az olasz tervekhez annyit még hozzászokunk, hogy ez a rendezvénysorozat egyben arra is alkalom, hogy bizonyos pontokon megálljunk és körülnézzünk. Például 2008-ra fog elkészülni a Palazzo Falconieri loggiájának rekonstrukciója, vagy ekkor fejeződik be a Santo Stefano Rotondo úgynevezett Magyar Kápolnájának felújítása. Ezek újjászületése is beletartozik a reneszánsz tágabb fogalmába, így felavatásuk logikusan illeszkedik majd a művészeti programok sorába.

Módos Péter